

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

1914ԷՆ ԱՌԱՋ ԵՒ ՎԵՐՋԸ

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Մեծ պատերազմը ցոյց տուաւ նոյն իսկ ամենակոյրին թէ զինուորական ուժ եւ տնտեսական կարողութիւն սերտիւ շղթայուած են, թէ պատերազմները կը շահուին եւ կը կորսուին ո՛չ ծիայն ուղղափառութիւն վրայ ալ նաեւ հանքերու, գործարաններու եւ քիմիարաններու ճէջ: Կը հետեւի ուրեմն թէ պատերազմին բախտը կախուած չէ բացառապէս զօրավարներէ եւ ծովակալներէ ալ նաեւ քիմիագետներէ, փրօֆէսէօրներէ, մասնագէտներէ եւն: Ի ճի բաժնէրը ազդ մը ծածկէ մահու եւ կենաց պայքարին ճէջ, իր փրկութեան պէտք է գործակցին զինքը կազմող բոլոր անհատները: Կա՛մ հաւաքական գործակցութիւն կա՛մ հաւաքական անկում: «Ես իմ գրպանս կը ծանչնամ, թքեր եմ հայրենակիցներուս վրայ» ըսող ազգը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ հիւր մը աշխարհացոյցի քարաւետին վրայ:

Ածուխ, երկաթ եւ քարիւղ.

Ահա՛ պատերազմները շահեցնող երեք ուժերը: 40—50 տարի առաջ Մեծն Բրիտանիա զերակշիւ զիրք մը կը գրաւէր քաղաքական եւ տնտեսական աշխարհին ճէջ. ինչո՞ւ. որովհետեւ չկար մէկը որ կարենար առաքելը կարգալ իրեն ածուխի եւ երկաթի տիրապետութեան ճէջ: Տոկուս եւ յարատեւ աշխատութեամբ՝ աստիճանաբար Գերմանիա հասաւ Անգլիայ: 1900էն ի վեր պետական ականաւոր մար- Անգլիայ: 1900էն ի վեր պետական ականաւոր մար-

լիոյ զիրքը թէ՛ խաղաղութեան եւ թէ՛ պատերազմի ժամանակ: Բայց Անգլիա, յղփացած իր վաշեղած երկարատեւ բարգաւաճումէն, անխոհեմութիւնը ունեցաւ արհամարհելու այս ազդարարութիւնները: Իր թուլամորթութիւնը չքմեղացնելու համար, Անգլիա կը յստորտար թէ բամպակի եւ նաւաշինութեան ճարտարաուեստները ոչ միայն շատ աւելի ծաղկեալ վիճակ մը ունէին ալ աւելի շահաբեր էին: Այս հեղգ մտայնութեան հետեւանքը այն եղաւ որ երբ ընդհանուր պատերազմը պայթեցաւ, Գերմանիա Անգլիայէն կրկնապատիկ երկաթ եւ արոյր կըցաւ արտադրել: Ուրիշ խօսքով եթէ Անգլիա 1872էն 1900 իր շահած գերակշռութիւնը պահելու փոյթ տարած ըլլար, հաւանաբար Գերմանիա չհամարձակէր զէնքի զիմելու:

Ուրեմն այն ազգերը կրնան յաջողիլ զէնքերու բախտախաղին ճէջ որոնք առանձնաշնորհալ զիրք մը ունին երկաթի, ածուխի եւ քարիւղի արտադրութեան ճիջոցներուն ճէջ: 1914ին Գերմանիոյ ածուխի պահեստը Անգլիոյ կրկինն էր: Պէտք առաւելութիւնը չխաբեց սակայն զինքը: Կարելի եղածին չափ ազգու եւ արագ կերպով Դաշնակիցները բարոյալքելու հաշուով, Գերմանիոյ առաջին հոգը եղաւ գրաւել Պելճիքայի, Ֆրանսայի եւ Ռուսիոյ ածխահանքերը որոնք իր սահմաններուն մօտ գտնուելու առաւելութիւնը ունէին: Ահա ինչու Գերմանիա նախ շահեցաւ եւ յետոյ յաջողապէս զիմաղրեց չորս տարի: Երբ կարգը եկաւ Վերսալի դաշնագիրը կերտելու, Դաշնակիցները չմոռցան այս դառն ծըշ-մարտութիւնը: Սիւեզիա կը հայթայթէր Գերմանիոյ

ածուխին 100ին 50ը, մինչ Լօռէն կը պարունակէր Գերմանիայ գործածած երկաթին 100ին 75ը: Թուղթի վրայ հողային բաժանումները կատարուեցան ազգութեան սկզբունքի դիմակին տակ: Սիլեզիոյ եւ Լօռէնի անդամահատութիւնը պերճալիս թարգմանն է զիւանաղիտութեան հետապնդած բուն նպատակներուն:

Տկարածիտ խեղճիտներ կը պնդեն թէ պատերազմները ճիշտ քանդիչ են եւ իբր պապոյց մէջ կը բերեն սա պարագան թէ Անգլիա, որ իբր մեծ պատերազմին զլիաւոր դերակատարը յաղթական Դաշնակիցներուն զուխը կը փանուէր, ուժաւորու զուրս եկաւ կռիւէն. նոյն իսկ ըսողներ կան թէ ան ջախջախուեցաւ որովհետեւ անոր պատերազմի պարտքը կը հաւատարի ազգային հարստութեանը: Թէ որքան անհեթեթ են այս տեսակ ենթադրութիւններ, կը բաւէ հաստատել թուանշաններու վկայութեամբ: Անգլիոյ պատերազմական պարտքը ներկայիս կը չափուի 1,000,000,000 սթերլին է, մինչ ազգային հարստութիւնը կը հասնի 15 միլիարդ սթերլին պատկառելի գումարին: Աւելցնենք թէ դար մը առաջ Անգլիոյ ազգային հարստութիւնը 1,500,000,000 սթերլին էր, այսինքն հարիւր տարւոյն մէջ Անգլիոյ պետական հարստութիւնը տասնապատուած է. իսկ եթէ նկատի առնենք բրիտանական կայսրութեան ծաւալման կարելիութիւնները, չափազանցութիւն չափի ըլլալ ըսել թէ անկոսաքսոն աշխարհի այս մայր ազգին հարստութիւնը անսպառ է: Արդէն պատմութիւնը ցոյց կուտայ թէ յաջող պատերազմները որքան ալ ճեղքածախ ըլլան, դարձեալ չեն աղքատացներ ազգ մը, այլ ընդհանուակն կը վերակենդանացնեն եւ նոյն իսկ կը հարուստացնեն զայն, սլոյճանաւ որ այդ ազգը ունենայ ուղեղ եւ ճիշտ օգտագործելու համար պատերազմի դասերը: Նախապէս պատերազմները Անգլիոյ մեծութեան հիմնաքարը կազմեցին, իսկ քաղաքային պատերազմները Ամերիկան շինեցին:

Թաղաղութիւն եւ զիւրակեցութիւն թուութեան եւ ծուլութեան մայրերն են. կռիւ եւ ճրցում կը ստեղծեն կորով եւ յառաջդիմութիւն: Կորովն է որ կ'ալէ կը սրբէ խղճնորոնները եւ կը բանայ նոր հորիզոններ: Ամերիկա մարմնացումն է այդ կենսատու կորովին: Մէկ օրինակ կը բաւէ: Հողային տարածութեամբ բրիտանական կայսրութիւնը Ամերիկայի քառապատիւն է բայց Ամերիկա հիւսած է

երկաթուղիներու ցանց մը որ կրկինն է Անգլիոյ ունեցածին, եւ ինչ որ աւելի կարեւոր է՝ ամերիկեան երկաթուղիներու փոխադրութեան ծախքերը անգլիականէն 100ին 50 աւելի թեթեւ են: Կարելի է ուրանալ երկաթուղիներու դերը երկրի մը թէ՛ ներքին եւ թէ՛ արտաքին առեւտրական զարգացմանը մէջ:

Անգլիա արդէն իսկ որդեգրած է Ամերիկեան մեթոտները: Անգլիացի հեղինակաւոր տնտեսագէտներ հաշուած են թէ ամերիկեան մեթոտներով Անգլիա կրնայ եռապատկել իր արտադրութիւնը: Եռապատկել ճարտարարուեստական ուժը կը նշանակէ եռապատկել ազգային եկամուտը: Եւ եռապատկել ազգային եկամուտը կը նշանակէ եռապատկել գանձային հասոյթները: Բայց քանակին հետ որակն ալ պէտք է:

Ազգերու նիւթական յառաջդիմութեան վրայ կեղտնանալով պէտք է անտեսել անոնց մտաւորական զարգացումը. մին ճիւղը կ'ամբողջացնէ: Երկուքին իրականացման համար անհրաժեշտ են երեք պայմաններ: Առաջինը՝ բնածին կարողութիւններ. երկրորդը՝ ստացական կարողութիւններ. երրորդը՝ բարոյական եւ գործնական կրթութիւն: Ամերիկայի շրջապէս յառաջդիմութիւնը արդիւնք է իր կրթական հիւսնային ոգիին: Կրթութիւն ըսուածը կ'ըլլայ կա՛մ պարտադրական կա՛մ ազատ. անգլիական կրթական սխտէ՛մը հիմնուած է բրուսիական պարտադրական կաղապարին վրայ, մինչ Ամերիկեանը գերազանցօրէն դեմոկրատական է:

Ճարտարարուեստական ազգ մը կրնայ աճիլ եւ բարգաւաճիլ երբ գործարանատէր եւ գործաւոր կարենան համերաշխ ապրիլ: Կարելի չէ սպասել գործաւորէն բաւարար աշխատութիւն մը երբ ան չի ստանար գոհացուցիչ վարձատրութիւն մը: Գործաւորին աղքատութիւնը ազգի մը աղքատութեան ջերմաչափն է: Գիտենք ընկերաբաններուն նշանաբանը — կարելի եղածին չափ քիչ աշխատիլ կարելի եղածին չափ բարձր վճարումով: Գործաւորական խաւերու տղիտութիւնը բաւական սատարած է այս չիւանդ քարոզին ծաւալման. անգլիացի գործաւորն ալ ընկերաբանական այս թունաւորումէն գերմ չէ կրցած մնալ. քանի որ ան կը շարունակէ ընդդիմանալ թիւ զեղչող բայց արտադրութիւն բազմապատուելի արդիական մեքենաներու մուտքին ճարտարարուեստի բոլոր ճիւղերուն մէջ: Ճիշդ հակառակն ըրած են Ամերիկացիք եւ եռապատկած են թէ՛ շահ

եւ թէ՛ արտադրութիւն։ Այսպէս՝ օրինակի համար հոն ուր երեք անգլիացի գործաւորներ կ'արտադրեն մէկ թօն ապրանք օրական 30 շիփինի վճարմամբ, մէկ ամերիկացի գործաւորը կը ստանայ 30 շիփին՝ արտադրելով երեք թօն, պարզապէս եւ ճիշդիւյն կատարելագործում մեքենաներու շնորհիւ։

Գործաւորին բարեկեցութիւնը կը չափուի ո՛չ թէ իր ստացած ուժիկով, այլ այդ ուժիկին ապրուստի գնոյն հետ ունեցած յարաբերականութեամբ, այն պարզ պատճառաւ որ դրամը ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ պարզ միջոց մը մեր պէտքերը հայթայթելու։ Որքան որ բարձր ըլլայ ազգի մը արտադրութեան քանակը, այնքան նաեւ բարձր կ'ըլլայ անոր սպառման ուժը։ Ամերիկացի գործաւորը անգլիացի գործաւորէն եռապատիկ աւելի արտադրելով եռապատիկ աւելի կը սպառէ։ Անգլիոյ Trade-Union-ները վերջապէս համոզուեցան թէ պարզապէս անձնասպանութիւն է արուեստական միջոցներով Անգլիոյ արտադրական թափը ջլատել՝ գոհացում տալու համար գործաւորներու քմահաճ եւ կարծատես ետսիրութեան, եւ խօսքէն գործի անցնելով արդէն իսկ ձեռնարկած են կառավարական աջակցութեամբ հիմնովին արդիացնել մեքենական կազմածքը ամերիկեան ուղղութեամբ։

Անգլիական ներկայ ընկերվարական կառավարութեան օրերը համրուած են, ինչ որ կը նշանակէ նաեւ թէ Free Tradeի օրերն ալ համրուած են։ Պիզմոքք ըսած է. «Անգլիա այսօր կը պաշտէ Cobdenը, զար մը վերջը պիտի անիմէ դայն»։ Պատմական ճշմարտութիւն մը ունէին իրենց մէջ այս խօսքերը։ Ազատութիւն բառը Անգլիացիին համար հաշիշի հրապոյրն ունի։ Richard Cobden այն Անգլիացին է որ 1850ին Free Tradeի, այսինքն ազատ առեւտուրի, երազը երազեց կարծելով թէ Անգլիա միշտ պիտի հարստանայ եւ զօրանայ անոր շնորհիւ. մինչեւ 1900 այսպէս կը կարծէին գրեթէ բոլոր Անգլիացիք. 1930ին, այսինքն 30 տարի վերջը, Անգլիա չարաչար տուժելէ յետոյ ըմբռնեց վերջապէս թէ իր հարստութիւնը եւ զօրութիւնը կը պարտի ո՛չ թէ Free Tradeի, այլ Պօնաբարթեան պատերազմներուն եւ կամ գերմանական, ամերիկեան, ֆրանսական եւ ճափոնական ժրջակցութեան բացակայութեան։

Վերջին քառորդ դարու ժամանակամիջոցին, Ամերիկա, Գերմանիա, Ֆրանսա եւ Ճափոն, ներքեա-

պէս ամուր կերպով պաշտպանուած՝ քարիֆներու հսկայ պատնէշներուն ետեւ, խուժեցին անգլիական անպաշտպան հրապարակներուն վրայ եւ խրոխտ Ալպիոնի միջնաբերդին հիմերը սարսեցին այն աստիճան որ Trade Union, Federation of British Industries, Bankers, Association, Անգլիոյ առեւտուրի եւ ճարտարարուեստի այս երեք սիւներն ալ, ստիպուեցան ընդունիլ Cobdenismի վերջնական սնանկութիւնը։ Անմիջապէս որ պաշտպանականները գործի գլուխ անցնին, Մեծն Բրիտանիա ալ պիտի շրջապատէ ինքզինքը քարիֆներու անանցանելի պատուարով մը։ Թէ որքա՛ն խորապէս Անգլիոյ Protectionismը պիտի ցնցէ տնտեսական աշխարհը, այդ կրնանք մասամբ կռահել սա իրողութենէն թէ գերման եւ ամերիկեան դրամատէրեր հիմակուրնէ հող կը գնեն Անգլիոյ մէջ։

Ազգային յառաջդիմական կամ յետադիմական ճարգերուն մէջ ոչ նուազ էական կարեւորութիւն ունի թիւը, այսինքն աճուածի կարողութիւնը։ Դրժբախտ ճշմարտութիւն մըն է թէ 1872էն վերջ Ֆրանսայի թուական տկարացումը հետզհետէ աւելի կը շեշտուի։ Նոյնքան աչքառու հանդամանք մը կ'աւնէ գերման ժողովուրդին թուական զարգացումը։ Դժուար չէ նախատեսել որ եթէ Ֆրանսայի բնակչութեան աննպաստ կացութիւնը շարունակէ այսպէս, 50 տարի վերջը Ֆրանսա երրորդ կարգի պետութեան մը վիճակին պիտի ենթարկուի։ Որով կարելի է եղբակացնել որ գերման եւ ֆրանսական ժողովուրդներու աճումը կամ անկումը տնտեսական բնոյթ ունի։ Գերման թիւը անհամեմատօրէն ուժացած է ճարտարարուեստական այսինքն երկաթի եւ ածուխի կեդրոններուն մէջ։ Այս երեւոյթին ճիշդ հակառակը կը ներկայացնեն հողագործական վայրերը ուր գիւղացին ո եւ է ձգտում ցոյց չիտար դէպ ի թուական աճում։ Սոյն տեսարանը կը պարզեն Ֆրանսայի հողագործական վայրերը։

Վերսայլի դաշնագրով Ալգաս-Լօւէնի ֆրանսայի փոխանցումովը գերման գերակշռութիւնը հակակշռուած կը նկատուի թէ՛ քաղաքականապէս եւ թէ՛ զինուորականապէս։ Ընթերցողին ծանօթ են անշուշտ Ալգաս-Լօւէնի երկաթի, ածուխի, բոթասիօծի եւլն. անսպառ հարստութիւնները։ Հարկ է նաեւ ընդունիլ որ եթէ Ալգաս-Լօւէն գլուխով գերման է, սրտով ալ ֆրանսացի է. 1870ի աղէտէն վերջ ծօռ երեք քառորդ միլիոն Ալգացիներու գէպ ի ֆրան-

սա գաղթը կը հաստատէ այն խոր համակրանքը
զոր Աղլասցիները կը տածէին Ֆրանսայի հանդէսը:

Քաղաքակիրթ աշխարհի տնտեսական պատկերը
թերի պիտի մնայ եթէ անտեսենք նաեւ Իտալիան:
Տանթէի այս գեղեցիկ երկիրը աղքատ է որովհետեւ
աղքատ է իր ճարտարարուեստը բաղդատած՝ Ֆր-
րանսայի, Գերմանիոյ, Անգլիոյ եւ Ամերիկայի:
Ամայի լեռներ անկարելի կը դարձնեն հողագործու-
թիւնը, ծինչ վաշտերը ճահիճներէ զատ շատ բան
չեն պարունակեր. Իտալիան շրջապատող ծովերը
աղքատ են նաեւ ձուկի արտադրութեան մէջ. բայց
ի մասնաւորի ծանրակշիռ հանդամանք ճը կը ստա-
նայ իր աղքատութիւնը հանքային նիւթերու նուա-
զութեան տեսակէտով. Իտալիոյ ունեցած երկաթը
գրեթէ ոչինչ է, իսկ ածուխ բնաւ չունի: Այս պայ-
մաններուն տակ, երբ ըսենք թէ քառակուսի մէթրի
հաշուով Իտալիոյ բնակչութիւնը գրեթէ կը հաւա-
սարի Անգլիոյ, յստակ գաղափար ճը տուած պիտի
ըլլանք իտալական աղքատութեան չափին եւ բնու-
թեանը մասին:

Այս երկիրը, զրկուած ամենակենսական նախ-
նական նիւթերէ, յաջողած է իր գոյութիւնը պահ-
պանել իր արտածած նարինջով, լեճոնով եւ ձիթա-
պտուղով: Անուրանալի է որ Մուսոլինիի հանձարը
երեկոտրականացուց երկիրը աննախընթաց խանդավա-
ռութեամբ ճը եւ մասամբ վերակենդանացուց իտա-
լական հողագործութիւնը եւ ճարտարարուեստը:
Բայց մերկ իրականութիւնը կայ ու կը մնայ. քա-
ներորդ դարու մէջ ճեճ ազգի ճը գոյութեան հիմերը
կը կազմեն երկաթ, ածուխ եւ քարիւղ — երրորդու-
թիւն ճը որ կը պակսի Իտալիոյ տարաբախտաբար:

Այս հակիրճ յառաջաբանին մէջ շօշափուած
նիւթերը պիտի ջանանք յառաջիկային ընդարձակ
կերպով լուսաբանել իրենց բոլոր երեւոյթներուն
մէջ մեր յաջորդական յօդուածներով, յենլով պաշ-
տօնական տուեալներու եւ թուանշաններու վրայ:

ԶՕՐԻԿ

Փարիզ